

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

20

GÜZ 2005

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı geçmemelidir. Bir yazının aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100-150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlıklarının ise İngilizce çevirisi yapılır.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarın tanıtım ismi ve akademik unvanı yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçivan,
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Doğan Kaplan.

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsametdin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapanar
Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı, Prof. Dr. İsmet Ersöz,
Prof. Dr. Süleyman Toprak Prof. Dr. Zekeriya Güler,
Prof. Dr. İ.Hakkı Sezer, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit
Doç. Dr. Şahin Filiz, Doç. Dr. Fevzi Günüş,
Doç. Dr. Dilaver Gürer Doç. Dr. A.Saim Antan,
Doç. Dr. Naim Şahin, Doç. Dr. Ahmet Yılmaz,
Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçivan,
Yrd. Doç. Dr. Bayram Dalkılıç,
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr

ISSN: I 300 – 5057

Giriş

Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî, İslâm dünyasının en tanınmış filozof, astronom ve matematikçisidir. 1200 (597)'de Horasan'ın Tûs kentinde doğmuş ve 1273 (672)'de ölmüştür. Hayat hikâyesi iyi bilinen şahsiyetlerdendir. Tahsil hayatı memleketi Horasan'da geçmiş, gençliğinde Kuhistan'daki Alamut kalesi hâkimi İsmâîlî lider Emîr Nâsîrüddîn Abdurrahîm el-

Muhteşem'in hizmetine girmiştir. İlhanlı hükümdarı Hülâgû Han Alamut'u zaptedince Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî, Hülâgû Han'ın hizmetine girmiş, Moğol bir hanımla evlenerek İlhanlı hanedanına yakınlık peyda etmiştir. Hülâgû Han'ın ve oğlu Abaka Han'ın baş danışmanı olmuştur. Müfrit bir Şîî (İsmâîlî) olan Hâce Nasîrüddîn, İlhanlı Devleti'nin Sünnî Müslümanlara karşı yürüttüğü mücadelede önemli rol oynamıştır.

Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin pek çok eserleri bilinmektedir. Ona ait olduğu kabul edilen birkaç eserden biri de *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı çok tanınan eserdir. Bu eser esas itibarıyla ünlü filozof Ebû Ali Ahmed bin Muhammed İbn Miskeveyh'in (421/1030) kısaca *Tehzîbü'l- Ahlâk* diye bilinen Arapça eserinin¹ Farsça'ya tercüme edilip sonuna iki bölüm (Makâle) ilâve edilmesiyle meydana gelmiş bir eserdir.² Eser, İran'da ve İran dışında birçok defalar yayınlanmış, birçok Avrupa diline tercüme edilmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Son olarak Müctebâ Minovî ile Alî Rızâ Haydarî en eski beş nüshasına dayanarak tenkitli metnini yayınlamışlardır. Bu nâşirler esere uzunca bir mukaddime yazarak Hâce Nasîr-i Tûsî'ye aidiyetini münakaşa etmişlerdir.

Burada Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilen ahlâk ve siyasete dair olan *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserin aslında ona ait olmadığını ve onun bu eseri intihal yolu ile kendisine mal ettiğini ve bu işi nasıl gerçekleştirdiğini göstermeğe çalışacağız. Bundan başka gene Hâce Nasîr-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilen birkaç eserin daha başkaları tarafından ona nisbet edildiğini belirteceğiz. Bu arada söz konusu edilen eserlerin gerçek yazarlarının kimliği tespit olunacaktır. Bu çalışmada *Ahlâk-ı Nâsırî* üzerindeki çalışmalarım esas alınacak, diğer eserler bu çalışmaya kıyas edilerek gerçek yazarlarının kimliği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hâce Nasîr-i Tûsî'ye nisbet edildiğini iddia ettiğimiz eserlerin gerçekte Türkiye Selçukluları zamanında Kayseri, Konya ve Kırşehir'de yaşamış, tam adı Hâce Nasîrüddîn Mahmûd el-Hoyî olup daha çok Ahî Evren ve Nasreddin Hoca

HÂCE NASÎRÜDDÎN MUHAMMED ET-TÛSÎ'NİN İNTİHALCİLİĞİ

Mikâil BAYRAM

Prof. Dr., S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Öğretim Üyesi

¹ *Keşfü'z-zunûn*, I, s. 514.

² *Keşfü'z-zunûn*, I, s. 38.

diye iki ayrı şahıs olarak algılanan bilge kişidir. Türkiye Selçuklular döneminin en güçlü fikir ve aksiyon eri olarak karşımıza çıkan bu zatın onlarca eserlerini tespit etmiş bulunuyoruz. Bu bilge kişi, Anadolu Ahî teşkilâtının baş mimarı olarak bilinen Nasîrüddîn Mahmûd ve halk arasında lâtifeleri ile tanınan Nasreddin Hoca'dan başkası değildir. Selçuklular devrinde uzun süre Kayseri'de kadılık yapmış, I. Alâüddîn Keykubad'ın iktidarı zamanında Konya'ya yerleşmiş, saray muallimliği (Lala) yapmış, Konya'da iki hânkâhın şeyhi olup etrafında çok sayıda muteber talebeler yetiştirmiş, II. Gıyâsüddîn Keyhusrev zamanında Babaîler isyanı ile ilgisinden ötürü beş sene müddetle tutuklanmış, II. İzzüddîn Keykâvus'un iktidarında bir süre vezir olmuştur. Ömrünün son on dört yılında Kırşehir'de ikamet etmiştir. Ünlü ve nüfuzlu bir kişi olarak Türkmen ve Ahîleri Moğol tahakkümüne boyun eğen iktidarlara karşı mücadeleye sevk etmiştir. Türkmen ve Ahîlerin Moğol iktidarına karşı başlattıkları mücadelede bayrak kişi olmasından ötürü 1 Nisan 1261 (27 Recep 659) günü Emîr Nûreddîn Caca tarafından Kırşehir'de öldürülmüştür. Bu bilge kişinin 25 kadar eserini tespit etmiş bulunuyoruz.³ Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un eserleri tespit olunup ve bu eserler araştırma ve incelemelerimizin medarı olunca, bahsimize konu olan *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı eserin bu Anadolu filozofa (Dânişmend-i Rûmî) ait olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu zat, Anadolu'da Hülâgû Han'ın iktidara getirdiği, IV. Kılıç Arslan'a ve onun yönetimine ve uygulamalarına karşı, Orta Anadolu'nun bütün vilâyetlerinde ve uc bölgelerde baş gösteren isyanlarda bayrak şahsiyet konumunda olmuştur.⁴ Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn bütün bu isyanların manevî dinamiği konumundaydı. Kendisi de Kırşehir'de etrafındakilerle birlikte bu iktidara karşı isyan bayrağını açmıştır. Bu isyanın bastırılışı sırasında etrafında bulunan Ahîlerle birlikte öldürülmüştür.⁵ Kılıç artığı olarak buradan kaçan Ahîler bir uc vilâyeti olan Akşehir'e göçmüşlerdir.

Moğollar ve Anadolu'daki Moğol yanlıları bu filozofun adını unutturmamak nâm ve nişanını silmek için onun eserlerini plânlı bir şekilde başka yazarlara en çok da lâkapdaşı Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye nispet ettikleri sonucuna varılmaktadır. Vakıa bu çevreler onun aleyhinde pek çok kötüyeyici haberler yayarak nüfuzunu kırmaya çalışmışlardır. Öyle anlaşılıyor ki Moğolların destekçileri, Ahî Evren'in eserlerini çok sıkı bir şekilde takip ediyorlardı. Anadolu'nun belli başlı vilâyetlerinde Ahîler katliama tâbi tutulup tehciye zorlanıyorlardı. Bu iktidar döneminde Ahîlere ait tekke, zaviye, hânkâh ve işyerleri ellerinden alınıyor ve ocakları dağıtılıyordu. Ahîlerin lideri ve derici esnafın piri olan Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in eserlerine de el konuluyor ve bu eserlere mukaddimeler ve sunuşlar yazdınlarak, çoğunlukla Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye nispet ediliyordu. Ahî Evren'in Kırşehir'den dostu Sadrüddîn Konevî'ye yazdığı 15 kadar mektubu da bu

³ Bu zat hakkında geniş bilgi için bkz. M. Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.

⁴ Kerîmüddîn Mahmûd el-Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Neşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 75; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 97-110.

⁵ Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un öldürülmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Konya 2005, s. 159-185.

yolla Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye mal edilmiştir. Fakat bu mektupların muhtevası, mektuplarda geçen özel adlar, aktüel konular ve dinî anlayış ve görüşler, bu mektupların Tûsî tarafından kaleme alınmış olamayacağını göstermektedir.⁶ İşte *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eser de aynı tarzda bizzat Hâce Nasîr-i Tûsî tarafından birtakım ilâveler eklemeler yapılarak kendisine mal etmiştir. Yedi asırdan beri böyle bilinmektedir. İşte bu yazıda *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin Hâce Nasîr-i Tûsî'ye ait olmayıp, Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un eseri olduğu ispat edildikten sonra başka eserlerinin de ya intihal yolu ile veya başka yollarla Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye mal edildiği gösterilecektir.

I - Ahlâk-ı Nâsırî

Bu eser eskiden beri Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu kabul görmüş ve böyle biline gelmiştir. Fakat Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in eserleri, tarafımdan ortaya çıkarıldıktan⁷ sonra *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin, Hâce Nasîr-i Tûsî ile ilgisinin macerası takip edilince gerçekten bu eserin Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in eserlerinden olduğu şüpheye mahal kalmayacak şekilde anlaşılmış bulunmaktadır. Çünkü bu eserinde *Kitâbü'l-efâî* ve *İlmü't-teşrîh* adlı eserlerine göndermelerde bulunmakta ve *Letâîf-i Gıyâsiyye* ve *Letâîf-i hikmet*'te anlattıkları konuları bu eserinde de tekrar etmektedir. Hatta bu eserlerinde *Kitâbü'l-ahlâk* adlı eserine göndermelerde bulunmaktadır. Bu göndermeleri de aynen *Ahlâk-ı Nâsırî*'de mevcuttur. Ayrıca *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin son faslında, Anadolu Ahîliğinin kuruluşu, örgüt yapısı ve felsefesi izah edilmektedir. Hâce Nasîr-i Tûsî'nin bu işlerle ilgisinin bulunmadığı da bir gerçektir. Şimdi bu eserin Hâce Nasîr-i Tûsî'ye mal edilmiş macerasını gözden geçirelim.

Öncelikle Tûsî, bu esere yazdığı önsözde bu eserin kendisine ait olmadığını ifade etmekte ve özet olarak şöyle demektedir: "Ben Kuhistan'da bulunduğum sırada Kuhistan'daki İsmâîlîlerin reisi olan Emîr Nâsîrüddîn Abdurrahîm el-Muhteşem adlı dostum bu eseri bana getirdi. Dostlar ve ilim taliplerinin bu esere çok rağbet gösterdiklerini, onların bu eserden daha iyi yararlanmaları için bu eseri gözden geçirmememi, ona bir mukaddime yazmamı ve gerekli yerlerini değiştirmememi istedi. Ben böyle işlerden hoşlanmadığım ve caiz görmediğim ve bu işi yaptığımı öğrenenlerin beni kınayıp ayıplayacaklarını bildiğim halde dostların ısrarlı taleplerine dayanamayarak bu işi yaptım."⁸ Görüldüğü gibi Hâce Nasîr-i Tûsî'nin bu ifadeleri Ahlâk-ı Nâsırî'nin ona ait olmadığını ve -istemeyerek- intihal yoluyla bu eseri kendisine mal etmek durumunda kaldığını bildirmektedir. Eseri Tûsî'ye götüren bu Emîr Muhteşem el-Kuhistânî olduğu için bazı yazma nüshalarında

SÜİFD / 20

9

⁶ Bu mektupların Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olmayıp, Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'a ait oldukları hakkında müstakil bir makale yayınlamış bulunuruz. Bkz. *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Konya 2004, s. 1-32.

⁷ Bkz. Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991; Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 25-74.

⁸ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 34-35.

eserin esas müellifinin Emîr Muhteşem-i Kuhistânî olduğunu kabul edenler de olmuştur.⁹

Müctebâ Minovî ve Alî Rızâ Haydarî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'yi en eski beş nüshasına dayanarak, uzunca bir mukaddime yazarak nüsha karşılaştırması yapmışlar ve Tûsî'nin, eserin metni üzerinde ne gibi tasarruflarda bulunduğunu göstermişlerdir.¹⁰ Bu nâşirler Hâce Nasîr'in bu eseri, 633 (1237) yılında telif ettiğini, bilâhare Emîr Muhteşem-i Kuhistânî'nin talebi üzerine eseri ikinci defa telif ettiği kanaatini izhar etmekte. Oysa Hâce Nasîr-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin, ünlü filozof İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk* adlı eserinin düzgün bir şekilde Farsça'ya tercümesinden ibaret olup, buna bazı faydalı ilâveler yapıldığını tespit etmekte ve bu eserin kendisinden önce telif edilmiş olduğunu bildirmektedir. Hâce Nasîr-i Tûsî tarafından yapılan değişikliklere rağmen eserde hâlâ Sünnî ve hatta Eş'arî mezhebi anlayışı fark edilmektedir. Konusu (ahlâk) itibarıyla mezhep farklılığının önem taşımadığını da belirten Hâce Nasîr-i Tûsî buna rağmen onların (yani Eş'arîlerin) anlayışını yansıtan bazı yerlerde düzeltmeler yaptığını itiraf etmektedir. Bu itibarla İsmâiliye mezhebinden ve hatta ileri gelenlerinden olan Emîr Muhteşem-i Kuhistânî'nin bu eseri yazmış olamayacağı açıktır.

Tûsî *Ahlâk-ı Nâsırî*'ye yazdığı önsözde önemli bir hususu daha vurgulamaktadır. Kendisine verilen bu eser üzerinde bazı düzenlemeler yaptıktan sonra: "Eserin nüshalannın çoğaltıldığını, buna rağmen ellerinde bu eserin nüshaları bulunan kimselerin, o nüshalardaki mukaddimeyi çıkarıp yerine kendisinin yazdığı mukaddimeyi koymalarını ve yaptığı değişiklikleri nüshalanna kaydetmelerini istemektedir." Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin bu ifadeleri, onun bilerek bir intihal işi yaptığını göstermektedir. Nitekim M. Minovî ve A. R. Haydarî'nin gösterdikleri nüsha farklarında bu değiştirmelerin bazı nüshalarda kazıntı ve silinti yapılarak uygulandığını mukaddimesinin tamamen değiştirildiğini ve hâtimesinin ise eserden tamamen çıkarıldığını göstermektedirler. Buna rağmen Tûsî'nin uygulanmasını istediği değişikliklerin tam olarak yapılmadığı bazı nüshalar günümüze gelmiştir. Bu nüshalardan biri Pencap Üniversitesi (Lahor) Ktp. Nr. 4607'de olup Bozorcmihr b. Muhammed b. Habeşî et-Tûsî tarafından 666 (1267) kopya edilen nüshadır. Bir diğeri de Afyon Karahisar Ktp. Nr. 1801'de kayıtlı olup Bağdat Nizamiye Medresesi'nde Muhammed b. Süheyl b. Alî el-Hâfız et-Taberî tarafından müellif nüshasından Şaban ayı sonlarında 662 (1264) tarihinde istinsah edilmiştir. Aslında bu iki nüsha, *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin nâşirlerini birçok hatadan selâmete çıkarması gerekirken bir sürü gereksiz, geniş yorumlara girmişlerdir. Ancak burada şu hususu belirtmeyi gerekli görüyorum. Aslında *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin bu iki nüshası, Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin, adaşı Hâce Nasîrüddîn Mahmûd-i Hoyî'nin eserini bilerek intihal yolu ile kendisine mal ettiğini açıkça göstermektedir. Zaten Hâce Nasîr-i Tûsî, kendisi de Emîr Muhteşem'in baskısıyla ve onun emrine uymak zorunda kaldığı için bu işi

⁹ Meselâ: Bkz. Sivas Ziya Bey Ktp. Nr. 351, Kâtip Çelebi de Tûsî'nin bu ifadelerine binaen onun bu eseri Emîr el-Muhteşem için kaleme aldığını yazmaktadır. Bkz. *Keşfü'z-zunûn*, I, 38.

¹⁰ Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*, Neşr. Müctebâ Minovî ve Alî Rızâ Haydarî, Tahran 1364.

yaptığını itiraf etmektedir. Bu amaçla eser üzerinde ne gibi tahrifler yaptığını da gene bu nüshalar ortaya koymaktadır.

Burada bir hususa daha işaret etmeden geçemiyorum. Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn tercüme cilikte çok mahirdir. İbn Sînâ, Fahrüddîn-i Râzî, Maktûl Sühreverdî, Sadrüddîn-i Konevî'den tercüme ler yapmıştır. Bu eser de ünlü Ahlâkiyyâtçı İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk* adlı eserinin tercümesidir. Tûsî yazdığı mukaddimede elindeki eserin, İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ının güzel bir tercümesi olduğunu ve sonuna da iki faydalı bölüm eklendiğini ifade etmektedir. Bu ifadesi ile bu işin başka biri tarafından yapılmış olduğunu ima etmektedir. Gerçekten de Ahî Evren bu eseri tercüme ederken esere, "*Hikmet-i ilmî*" ve "*Hikmet-i amelî*" adını taşıyan iki bölüm eklemiştir. Bu iki bölümde Anadolu Ahlîğinin kuruluş ve felsefesi hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bu bakımdan bu eser Anadolu Ahî Teşkilâtı için ilk ve en önemli kaynak eserdir. Türkiye Selçuklular zamanında Anadolu'da teşekkül eden fikir ortamının ürünüdür. Şimdi bu hususu maddeler halinde sıralayalım.

I- Yukarıda ifade edildiği üzere Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî esere yeni bir mukaddime yazmış ve ellerinde bu eserin nüshaları bulunanlar da ellerindeki nüshalarda asıl mukaddimeyi çıkarıp yerine kendisinin yazdığı mukaddimeyi koymalarını tavsiye etmektedir. Keza eserin metninde yaptığı değişiklikleri de ellerindeki nüshalara kaydetmelerini ifade etmektedir. Nitekim M. Minovî ve Alî Rızâ Haydarî kullandıkları en eski nüshalarda bu değişiklikleri göstermiş ve bazı nüshalarda kazıntı yapılarak bu değişikliklerin eser metnine sokuşturulduğunu tespit etmişlerdir. Bu nâşirler Tûsî'nin eserden çıkardığı mukaddimeyi bulamamışlardır. Ben bu mukaddimeyi Türkiye kütüphanelerindeki *Ahlâk-ı Nâsırî* nüshalarından birinde bulabileceğimi umuyordum. Fakat Türkiye'deki 40 kadar nüshayı elden geçirdim böyle bir nüshaya tesadüf edemedim. Ancak böyle bir nüshanın Türkiye'de bulunabileceğine inanıyorum.

Hâce Nasîr-i Tûsî, eserin hâtimesini de eser metninden çıkarmıştır. Fakat büyük bir şans eseri olarak Afyon Karahisar Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi nüshasında bu hâtime nasıl olmuşa çıkarılmamış ve günümüze gelmiştir. İşte bu hâtime *Ahlâk-ı Nâsırî* üzerinde döndürülen oyun ve hileleri açığa çıkarmaktadır. Çünkü bu hâtimede *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin 633 (1235) yılında *Meclis-i âlî* diye anılan devlet adamına sunulduğu belirtilmektedir. İşte bu Meclis-i âlî, Türkiye Selçuklular Sultanı I. Alâüddîn Keykubad'ın lâkabıdır. İbn Bibi, Alâüddîn Keykubad'ın bu lâkapla anıldığını yazmaktadır.¹¹ Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd, *Ahlâk-ı Nâsırî*'den başka Sultan Alâüddîn Keykubad'a dört eser daha sunmuş ve bu eserlerin dördünde de Sultan Alâüddîn'i *Meclis-i Âlî* ve *Meclis-i Sâmî* diye anmıştır. Bu eserler şunlardır:

1. *Mürşidü'l-Kifâye*: Fatih (Süleymaniye) Ktp., nr: 5426, yp. I 30b-I 36a.
2. *Yezdân-şinâht*: Ayasofya (Süleymaniye) ktp. nr: 4819, yp. I 18b-I 38b.

¹¹ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, Neşr. A. Sadık Erzi, Ankara 1957, s. 367, 369, 370, 412-415, 371-372.

3. *Tercüme-i en-Nefsü'n-nâtika* (Aslı İbn Sînâ'ya aittir): Ayasofya (Süleymaniye) ktp. nr. 4851, yp. 31b-49a.
4. *Mi'râc-nâme*: İbn Sînâ'nın eseri olup F. Râzî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn buna bir sunuş yazarak Alâüddîn Keykubad'a hediye etmiştir.¹²

Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un bazı eserlerinin hem mukaddimesine hem hâtimesine ithaf kaydı yazmaktadır. Meselâ: *Yezdân-şinaht* ve *Letâif-i Hikmet* böyledir. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de de böyle bir uygulama da bulunduğu anlaşılmaktadır. Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Alâüddîn Keykubad ile herhangi bir yakınlığı olmadığına göre *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin de ona ait olması mümkün değildir. İşte bu durum açık olarak göstermektedir ki, *Ahlâk-ı Nâsırî*, Hâce Nasîr-i Tûsî'ye veya Emîr Muhteşem'e ait değil, Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un eserlerindedir.

Zaten 633 (1235)'te Tûsî henüz genç yaştaydı ve daha telifât yapmaya başlamamış veya telifât yapacak ortamı bulamamıştır. Moğolların hizmetine girdikten sonra eserler telif etmeye başlamıştır. Bu eserin telifinden 18 sene sonra *Mi'yârü'l-eş'ar* adlı eserini yazmıştır. *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin Tûsî'ye ait olduğu düşünülürse, Tûsî'nin bu eserden sonra 18 sene telif yapmamış olduğu anlamı çıkar. Bu durum mantıklı değildir. Bu mantıksızlık M. Minovî ve A. Haydarî'nin de dikkatini çekmiş ve buna bir yorum getirmeye çalışmışlardır.¹³

II. Afyon Karahisar nüshası eserin 633 (1235) yılında telif edildiğini belgelemektedir. Oysa Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî mukaddimesini Alamut'un Hülâgû Han tarafından fethedilişine yakın bir zamanda yazdığı anlaşılmaktadır. Bu demektir ki, eserin telifinden 30 yıl kadar sonra Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî bu esere bir mukaddime yazmıştır. Asıl mukaddime de Sultan Alâüddîn Keykubad için kullanılan Meclis-i âfî lâkabını Emîr Muhteşem için kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Tûsî esere bir fasıl da ilâve ederek burada eserin telifinden 30 yıl sonra bu faslı kaleme aldığını kaydetmektedir.¹⁵

III- *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin yazarı eserinde başka eserlerine göndermeler yapmaktadır. Bu göndermelerden biri anatomiye dair olan *Teşrîh* veya *İlmü't-teşrîh* adlı tıbbî eserdir.¹⁶ Bu eser doktor olan Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in, tıp ilmine dair eseridir. Nitekim *Letâif-i Hikmet* ve *Letâif-i Gıyâsiyye* adlı eserlerinde bu eserinden sık sık söz etmekte ve gönderme yapmaktadır.¹⁷ Bu durumlar *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'a ait olduğunu göstermektedir. Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî bu referansı eserden çıkarmayı akıl edememiştir.

¹² Mi'râc-nâme-i İbn Sina be Hatt-ı Fahu'd-dîn-i Râzî, (Tıpkı Basım) Neşr. Mehdî Beyanî, Tahran 1331.

¹³ *Ahlâk-ı Nâsırî* mukaddimesi, s. 18-19.

¹⁴ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 35.

¹⁵ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 236.

¹⁶ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 140.

¹⁷ *Letâif-i Gıyâsiyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 1727, yp. 132a; *Letâif-i hikmet*, Neşr. G. Huseyn-i Muhsinî, Tahran 1351, s. 102.

IV- Ahî Evren, tabip olduğu için zehirli yılanlardan panzehir imal etmektedir. *Tabsiretü'l-mübtedî* ve *tezkiyetü'l-müntehî* adlı eserinde bu sanatından bahsetmektedir.¹⁸ Mevlânâ da *Mesnevî*'sinde "Yılan Avcısının Hikâyesi" başlığı altında onun bu yönünü dile getirmekte ve onu alaya alarak hicvetmektedir.¹⁹ Zaten bu mesleğinden ve bu uğraşından ötürü ona yılan anlamına gelen Evren denilmiştir. Mevlânâ'da sık sık ona *mar* ve *ejder* yani yılan diyerek onu bir çok defalar yermektedir.²⁰ *Ahlâk-ı Nâsırî*'den *Kitâb-ı Efâî* (*Yılanlar Kitabı*) adlı bir eser yazmış olduğunu da öğreniyoruz.²¹ Böyle bir kitap yazmak, herhalde Tûsî'nin işi olamaz. Zira Tûsî'nin tababet ile ilgisi bilinmemektedir.

V- Ahî Evren *Letâif-i Gıyâsiyye*'de "İnsan Uzuvarının Faydalan" adlı bir bölüme yer vermektedir.²² *Ahlâk-ı Nâsırî*'de bu bölüme atıfta bulunmuştur.²³ Tûsî, bunu da eserden çıkarmayı akıl etmemiştir.

VI- *Ahlâk-ı Nâsırî*'de I. Halife Hz. Ebûbekr es-Siddîk'ten övgü ve saygı ile yad edilmiştir.²⁴ Bu durum bu eserin Şîî olan Tûsî ile Emîr Muhteşem-i Kuhistânî'ye ait olama-yacağına açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü bu durum Şîîlikteki tevellâ ve teberrâ kaidesine aykırıdır. Buna benzer daha birçok hususlar eserde mevcuttur. Nitekim bu husus M. Minovî, A. Haydarî'nin de dikkatini çekmiş ve bunu Hâce Nasîr-i Tûsî'de fikir değişimleri ile izaha çalışmışlardır.

VII- Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn, II. Gıyâsüddîn Keyhusrev adına kaleme aldığı *Letâif-i Gıyâsiyye* adlı eserinin mukaddimesinde bundan önce ahlâk ve siyasete dair bir eser yazdığını bildirmektedir. Hiç şüphesiz *Ahlâk-ı Nâsırî*'yi kastetmektedir. Gerçekten de *Letâif-i Gıyâsiyye*, II. Gıyâsüddîn Keyhusrev adına kaleme alınmış olup *Ahlâk-ı Nâsırî*'den iki üç yıl sonra telif edilmiştir. Ayrıca daha önce belirttiğimiz üzere *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin büyük bir kısmı İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'inin tercümesidir. *Letâif-i Gıyâsiyye*'de İbn Miskeveyh'e göndermeler yaptığı gibi 'bu konuyu ahlâk kitabımızda yazdık veya bu konunun detayı *Kitâbül-ahlâk*'tedir' diyerek *Ahlâk-ı Nâsırî*'ye göndermeler yapmaktadır.

VIII- *Ahlâk-ı Nâsırî* telif edildiği zaman, yani 633(1237)'de Abbâsî Halifeliği devam etmekteydi. Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Fütüvvet teşkilâtına mensup olması cihetiyle Abbâsî Halifeliği'ne saygılı idi. Bunu muhtelif eserlerinde açıkça dile getirmiştir. *Ahlâk-ı Nâsırî*'de de hilâfetin gerekliliği ve zaruriliği savunulmaktadır.²⁵ Hâce Nasîr-i Tûsî, Şîî olması cihetiyle Sünnî Abbâsî hilâfetine muhalif idi. Hatta Abbâsî Halifeliği'ni ortadan kaldırması hususunda Hülâgû Han'ı teşvik ettiği söylenir. Hâce Nasîr-i Tûsî ve çevresindekiler, Sünnîleri mürtedden aşağı görü-

SÜİFD / 20

13

¹⁸ *Tasawufî Düşüncenin Esasları*, Terc. Mikâil Bayram, Ankara 1995, s. 185-186.

¹⁹ *Mesnevî*, II, 160-161.

²⁰ Mikâil Bayram, *Sosyal ve Siyâsî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 90-92.

²¹ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 249.

²² *Letâif-i Gıyâsiyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 1727, yp. 103a-140b.

²³ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 140.

²⁴ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 159.

²⁵ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 136.

yorlardı.²⁶ Bu bakımdan onun o dönemde hilâfet hakkında olumlu şeyler söylemiş olması düşünülemez. Bu durum da Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin yazarı olamayacağını ortaya koymaktadır. M. Minovî ve A. Haydarî eserde gördükleri bunun gibi çelişkileri, Tûsî'nin düşünce dünyası ile bağdaştıramadıkları ve bunları tevile yöneldikleri görülmektedir.

IX- Hâce Nasîr-i Tûsî, muhtelif eserlerinde ünlü Eş'arî kelâmcısı Fahrüddîn-i Râzî'yi tenkit etmiş ve ona muhalif bir kişidir.²⁷ Oysa *Ahlâk-ı Nâsırî*'de Fahrüddîn-i Râzî'den büyük ölçüde yararlanmış ve medhedilmiştir. M. Minovî ve A. Haydarî bu durumu zamanla Tûsî'de fikir değişmesi meydana gelmiş olmakla izah etmekte. Oysa Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn, uzun süre Râzî'ye talebe olmuş, bütün eserlerinde ondan övgü ile bahsetmektedir. Onun bazı eserlerini Farsça'ya tercüme etmiştir. Bu durum da bu eserin Tûsî'ye ait olmayıp Ahî Evren'e ait olduğunu göstermektedir.

X- *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin muhtevasını incelediğimizde eserin Türkmenlerin güçlü ve kudretli oldukları bir çevrede kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira Sultan I. Alâüddîn Keykubad dönemi, Türkmencilik ülkesünün en kuvvetli olduğu dönemdir. Oysa Üstâd Müctebâ Minovî ve A. Haydarî'nin de belirttikleri gibi Hâce Nasîr-i Tûsî böyle bir muhitte yaşamadığı gibi böyle bir muhit ile ilgili bulunduğu da bilinmemektedir.²⁸ İşte bunun gibi çelişkiler bu eserin Hâce Nasîr-i Tûsî'ye ait olmadığını açıkça göstermektedir. Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn, bilindiği gibi Türkiye Selçukluları zamanında kurulan Anadolu Ahî teşkilâtının baş mimarı ve derici esnafın da piridir. Ahîlik ise Türkmen esnaf ve sanatkarların mesleğidir. Selçuklu Sultanı Alâüddîn Keykubad Türkmenlerin hamisi olduğu için Ahîlik onun iktidarı döneminde bütün Anadolu'ya yayıldı. Bu dönemde Anadolu şehirlerinde beledî ve güvenlik hizmetleri Ahîlere verilmiştir. Kısacası Alâüddîn Keykubad devri Türkmenlerin her bakımdan en güçlü olduğu bir devirdir. İşte *Ahlâk-ı Nâsırî* böyle bir çevrede kaleme alınmış ve Alâüddîn Keykubad'a sunulmuştur.

XI- *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin "Siyaset-i Müdün" (Şehirlerle İlgili Siyaset) bölümündeki birinci fasılda Ahîliğin usûl ve erkânı anlatılmaktadır.²⁹ Ahî Evren bir Ahî olarak ve Anadolu Ahî teşkilâtının kurucusu olması hasebiyle burada mesleği ile ilgili bilgiler vermektedir. Nitekim *Letâif-i hikmet* adlı eserinde de bu konu ile ilgili bilgileri özetleyerek ve yer yer aynı cümlelerle tekrar etmektedir.³⁰ Bilindiği gibi Hâce Nasîr-i Tûsî'nin Ahîlikle uzaktan yakından ilgisi olmadığı gibi ilgi alanı da değildir. Bu durum *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin Tûsî'ye ait olmayıp Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'e ait olduğuna delil teşkil etmektedir.

XII- Burada son olarak şunu söylemek istiyorum. *Ahlâk-ı Nâsırî* Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in diğer eserleri ile karşılaştıran herkes, bu eserlerin dil ve üslup benzerliğini, konuları anlatım tarzını kullandığı şahitleri ve alıntıları rahatlıkla fark

²⁶ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 23.

²⁷ *Ahlâk-ı Nâsırî*, Naşirlerin Mukaddimesi, s. 19.

²⁸ *Ahlâk-ı Nâsırî*, Ta'likât kısmı, s. 369.

²⁹ *Ahlâk-ı Nâsırî*, s. 246-258.

³⁰ *Letâif-i hikmet*, s. 145-146.

eder ve bu eserlerin bir kalemden çıktığına hükmeder. Oysa *Ahlâk-ı Nâsîrî*'nin naşirleri, M. Minovî ve A. Haydarî bu eseri, Hâce Nasîr-i Tûsî'nin diğer eserleri ile karşılaştırmışlar ve pek çok fikir uyumsuzlukları yani başka eserlerinde söylediklerine uymayan görüşler ihtiva ettiğini tespit etmişler ve onlarca defa bunu söz konusu etmekte. Birçok defalar bu uyumsuzlukları Tûsî'de kanaat değişmesi ile izah etmek durumunda kalmışlardır.

2- el-Mükâtebe beyne Hâce Nasîr et-Tûsî ve Sadrüddîn el-Konevî

Kadı Burhâneddîn'in özel tarihçisi Azîz-i Esterebâdî'nin bildirdiğine göre Eretna Oğulları devri bilginlerinden Yâr Alî Şîrâzî Kayseri'den birkaç halı ile Konya'ya gelmiş ve Sadrüddîn Konevî'nin makamına halıları hediye etmiştir.³¹ Yâr Alî bu vesile ile bir müddet Konya'da Sadrüddîn Konevî'nin özel defterlerini mütalâa etme imkânı bulmuş ve defterlerde bulunan mektup ve risalelerden müteşekkil iki *Mecmuatü'r-resâil* meydana getirmiştir. Bu mecmualardan biri Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi nr. 2349'da kayıtlıdır. Bu mecmuada Yâr Alî Şîrâzî, Sadrüddîn Konevî ile Ahî Evren diye tanınan Kırşehirli Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un birbirlerine yazdıkları mektupları kopya ederek bir eser vücuda getirmiştir. Ancak Yâr Alî bu mektupların Sadrüddîn-i Konevî ile İranlı filozof Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî arasında teati edildiğini iddia etmiş ve bu mektupları öyle takdim etmiştir. Doğrusu Yâr Alî Şîrâzî'nin Moğol siyasetinin Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd aleyhindeki uygulamaları doğrultusunda bu çarpıtmayı kasten yapmış olabileceği de akla gelmiyor değil. Zira hizmetlerinde bulunduğu Eretna Oğulları da bir Moğol hanedanıydı. Yâr Alî Şîrâzî'den sonra başka müstensih ve yazarlar da bu mektupları ele geçirmişler, ya Yâr Alî'nin nüshasından kopya ederek veya gene Sadrüddîn Konevî'nin arşivinden derlemişler ve bu mektupların başına Hâce Nasîr-i Tûsî'nin Konevî'ye veya Konevî'nin Hâce Nasîr'e mektubudur şeklinde ibareler koyarak Tûsî ile Konevî'nin mektuplaştıkları iddiasını yaygın bir kanaat haline getirmişlerdir.³²

Yâr Alî Şîrâzî'nin Sadrüddîn Konevî'nin özel defterlerinden kopya ettiği ikinci mecmua da Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi Kısmı nr. 1183'tedir. Bu mecmuada Yâr Alî, Konevî'nin özel defterlerinde bulduğu bazı önemli risaleleri ve Konevî'nin dostlarına, dostlarının da ona yazdıkları mektupları derlemiş ve mecmuanın muhtelif yerlerinde *منقول من دفتر الشیخ* (Şeyhin defterinden alındı), *مکتوب فی صدرت من حضرت الشیخ* (Şeyhin huzurundan aldım), *دفتر الشیخ* (Şeyhin defterinde yazılıydı), *نقل من دفتر الشیخ* (Şeyhin defterinden alınmıştır) gibi ifadeler kullanarak bu mecmuayı S. Konevî'nin defterinden kopya ettiğini belirtmiştir.³³ Nitekim Osmanlı İl-yazıcıları Karaman ili evkafını tescil ederken Sadrüddîn Konevî Kütüphanesi'ndeki kitapların adlarını tespit etmişlerdir. Bu listede S. Konevî'nin eserlerinin müellif nüshaları ve şahsî defterleri mevcut değil-

³¹ *Bezme ü Rezm*, İstanbul 1928, s. 384.

³² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, "Sadrüddîn Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasîrî'din'in Mektuplaşması", *S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Konya 1983, II, 51-73.

³³ M. Bayram, aynı makale, s. 53-54.

dir. Öyle anlaşılıyor ki, Sadrüddîn Konevî'nin özel defterleri ve hocası Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin ve diğer yakınlarının el yazısı olan eserler Konevî'nin ahfadının ellerinde bulunuyorlardı. Dönem dönem Konya'ya gelen ilim ve fikir adamları buralarda S. Konevî'nin ve hocaları ve yakınlarının el yazılarını görme ve inceleme imkânı buluyorlardı.³⁴

İşte Yâr Alî Şîrâzî gibi başkaları da dönem dönem S. Konevî'nin soyundan gelenlerin elinde bulunan onun telif eserlerini ve şahsî notları ve mektuplarını görme imkânı bulmuşlardır. Meselâ, 898 (1493) yılında Hacı Mü'min Halîfe adlı bir zat S. Konevî'nin el yazısı ile yazılmış olan risaleler ve mektuplarına ulaşmış ve bunları istinsah ettiği *Nafahâtü'l-ildhiyye*'nin sonuna eklemiştir.³⁵

3- Goşayiş-nâme

Goşayiş-nâme adlı eserin bilinen tek nüshası, içinde Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd'un birkaç eserinin bulunduğu Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 4819'daki mecmuada yp. 103a-117b'dedir. Ser-levhasında eser Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu kaydedilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Şîfî mezhepli olan Tûsî'nin bu eseri yazmış olması mümkün değildir. Çünkü eser tamamen Eş'arî mezhebi anlayışı ile kaleme alınmıştır. Kaldı ki eserde Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in hayatı ve uygulamaları ile ilgili anlatımlar bulunmaktadır. Yazar bu eserde de yılanlarla ilgisini anlatmaktadır. Bu eserdeki dil ve üslûp özellikleri de bu eserin Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'e ait olduğunu açık olarak göstermektedir. 730 (1330) yılında istinsah edilen bu eserin de Ahî Evren'e muhalif olan çevreler tarafından Hâce Nasîr-i Tûsî'ye nispet edildiği anlaşılmaktadır.

4- Evsâfû'l- eşrâf

Evsâfû'l- eşrâf adlı eser de Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'nin eseri olarak bilinmektedir. Güzel bir nüshası Fatih (Süleymaniye) Ktp. Nr. 5426 yp. 261b-271a'da kayıtlıdır. Hikmet ve felsefeye dair olan bu eserdeki tertip ve anlatım tarzı, üslûp özellikleri, gösterilen şevâhid bu eserin de Tûsî'ye ait olmayıp Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'e ait olduğunu göstermektedir. Çünkü bu eser ile Ahî Evren'in diğer eserleri arasında büyük benzerlikler göze çarpmaktadır. Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'den sonra bu esere de bir önsöz yazarak onu kendisine mal ettiğini düşünüyorum.

SÜİFD / 20

16

5- Diğer Eserler

Bana öyle görünüyor ki, Hâce Nasîr-i Tûsî'ye ait olduğu kabul edilen ve literatürde öyle bilinen *Ağaz u encam* ve *Tecrîdü'l- kelâm* adlı eserler de ona ait değildir. Bu iki eser de *Lâtîfeler* sahibi Ahî Evren Nasîrüddîn Hoca'ya aittir. Çünkü İsmâiliyye mezhebinden bir Şîfî olan Hâce Nasîr-i Tûsî'nin İslâm akaidine dair tarih boyunca Sünnî Müslüman çevrelerde daha çok muteber tutulan ve Sünnî kelâm-

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mikâil Bayram, *Türkiye Selçukluların Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, s. 190-203; Mikâil Bayram, *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Konya 2004, s. 1-32.

³⁵ Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, nr. 1633.

cıların üzerine şerhler ve haşiyeler yazdıkları³⁶ bir eseri Tûsî'nin yazmış olamayacağına düşünüyorum. Üstelik *Letâif-i Gıyâsiyye*, *Letâif-i hikmet*'te ve diğer eserlerinde birçok defalar kendisinin aynı zamanda kelâmcı olduğunu ve kelâma dair yazdığı esere göndermelerde bulunduğu ve alıntılar yaptığı görülmektedir. Ben burada bu işi yapacak durumda değilim. Çünkü bu makalenin hacmi bu işe yeterli değil. Şimdilik bu işi de başkaları yapsın istiyorum. Evvel emirde yapılması gereken *Tecrîdü'l-kelâm*'ın Türkiye kütüphanelerinde bulunan nüshalarının tesbit edilmesidir. Anadolu Selçukluları zamanından günümüze gelen bir nüshası bulunduğu takdirde bu konunun açıklığa kavuşacağına inanıyorum.

Ağaz u encam adlı eser hakkında söylenmesi gereken çok şey var.³⁷ Fakat ben burada şu kadarını söylemek istiyorum. Bu eser Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in en son ve Kırşehir'de başlattığı isyan sırasında kaleme aldığı eseridir. Burada çevresindekileri Moğol ve Moğol yanlısı yöneticiler aleyhine isyana teşvik etmektedir. Özellikle Moğol yöneticilerin Anadolu'da gerçekleştirdikleri yağma ve gasp olaylarını ve zalimane uygulamalarını dile getirmektedir.³⁸ Oysa Hâce Nasî-i Tûsî'nin şekil verdiği *Ağaz u encam*'da bu bilgilerin eserden çıkarılmış olduğu görülmektedir. Tûsî'nin bu küçük risale üzerinde ciddi bir değişiklik yaptığı gözlenmektedir. Bu durum, Ahî Evren'e ait eserlerin Moğolların kültürel politikalarının sonucu olarak Tûsî'ye mal edilmeye çalışıldığı tezimizi desteklemektedir.

Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn'in *Yezdân-şinaht* ve *Metâliü'l-îmân* adlı eserleri de Hâce Nasî-i Tûsî'ye mal edenler olmuştur. Bunlar bir esasa dayanmayan iddialar olduğu için anılmaya değer bulmuyorum.

Sonuç

Yukarıdan beri yaptığım açıklamalar ve ortaya koyduğum deliller göstermektedir ki, ünlü matematikçi ve astronom Hâce Nasîrüddîn Muhammed et-Tûsî'ye ait olduğu söylenen burada söz konusu edilen eserlerin, Türkiye Selçukluları devrinin güçlü ve fakat adı ve şöhretiyle tarihin karanlıklarında unutulmaya mahkûm olan Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd el-Hoyî'ye ait eserlerdir. Aslında bu eserler bilimsel bir çalışmaya konu olmalı ve ciddi bir ilmî tahlile tâbi tutulmalıdır. Böyle bir çalışma sonunda Hâce Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait olduğu sanılan daha birçok eserlerin ona ait olmayıp lâkapdaşı ve çağdaşı Ahî Evren Hâce Nasîrüddîn Mahmûd el-Hoyî'ye ait olduğu belirlenecektir. Ben bu yazı ile bir ön çalışma yapmış oldum.

Otuz yıldan fazla bir zamandan beridir Türkiye Selçukluları devrinin sosyal, siyasî, kültürel ve ilmî meseleleri üzerinde çalışmaktayım. İran Edebiyatı'nın Anadolu'daki uzantısı fakirin ihtisas alanı olmuştur. Burada yazdıklarım bu otuz yıllık birikimlerime dayanmaktadır. Bu konu üzerinde daha birçok muhakkiklerin

³⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 346-351.

³⁷ Hacimce küçük olan bu eserin bir nüshası Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (Hüseyin Çelebi Kısmı) Nr. 1184'de dir.

³⁸ Moğol yöneticilerin Anadolu'daki bu uygulamaları hakkında geniş bilgi için bkz. *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 207-218.

çalışması gerekmektedir. Özellikle de söz konusu edilen eserlerin elyazması nüshaları tespit edilip nüsha-şinaslar tarafından incelenmelidir. Konu etrafında ilginç sonuçlara varılacağına inanıyorum.

HÂCE NAŞÎRÜDDÎN MUHAMMED ET-TÛSÎNİN İNTİHALCILIĞI
PLAGIARISM OF KHOCA NASER AL-DIN MUHAMMAD AL-TUSI
Prof. Dr. Mikail BAYRAM

Khoca Naser al-Din Muhammad al-Tusi is very famous philosopher, astronomer and mathematician in the Islamic World. He was born in Khorasan in 1200 A.D. and died in 1273 A.D.

He has many books and in this article we discussed his Ahlak al-Naseri. The main question to be answered is "Does this book originally belong to him or not?" We tried to analyze this matter.

انتحال نصير الدين الطوسي

نصير الدين الطوسي عالم مشهور في الفلسفة وعلم الفلك وعلم الرياضيات ولد في 1273/672 في

مدينة الطوس في خراسان.

نحن نناقش في هذا المقال نسبة كتاب الطوسي في الأخلاق والسياسة، المسمى بالأخلاق النصيري إليه.

وهل هذا الكتاب للطوسي فعلاً، أم لغيره وهو الذي انتحله.